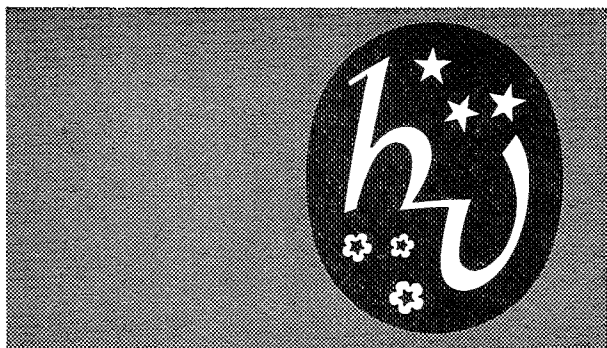

Zeker is het niet maar onmogelijk ook niet, dat de mensen in, laten we zeggen, het jaar 2000 er zo zullen bijlopen of zitten. Het is met die atoomsplitsing wel goed gegaan maar de afval kunnen we maar niet kwijtraken. De vissen zijn dood en de lucht is vergiftigd. En ook met die proeven is het wel goed gegaan, maar er zijn bezwaren gebleven, er kunnen namelijk geen mensen leven in een straal van, laten we zeggen vijfduizend km, want je moet de proeven flink, echt en groot houden, want anders kan je het beter laten. Maar er is iets op gevonden. Dit pak beschermt absoluut afdoende tegen alle gevaarlijke stralingen. Absoluut. En alleen van 6-10, in de geprepareerde huizen, mogen de mensen uit hun pakken kruipen. Nou en daar gaat dan de familie wandelen of anderszins zich verplaatsen, daar gaat het jong verloofde stel, daar gaat het kantoor aan, de school uit, robotmensen in duikerpakken, die met walkie-talkies alleraangenaamst of onaangenaamst kunnen conserveren. Absoluut veilig en absoluut waanzinnig. Het modehuis van monsieur A. heeft snoezige sierknoopjes ontworpen op de vrouwelijke kappen en naar verluidt zal de herenmode het volgend jaar een iets plattere helm lanceren.

Voor de kleintjes zijn de ontwerpen in vrolijke kleuren te krijgen. De modeateliers hebben een nieuwe drillboor in gebruik en de huisnaaiers komen met zware gereedschapstassen met automatische klinkhamers. De roze slaapkamerpanters zijn ontworpen door vindingrijke mode-monteurs maar zij doen het erg goed tegen de loden kamerkleuren.

De namen en nummers van de inzittenden, hun l.q. en bloedgroep staan op de helm geschilderd en een plastic opgedrukt vlaggetje geeft land en stad aan, praktisch en handig. De meeste moeite geven nog steeds de enkele dieren, die nog over zijn in tuinen en reservaten. De leeuw ligt naast het lam, ieder in hun pantsertje, de wolf loopt niet in schaapspantser maar het schaap in wolfspantser, want die worden massaal gemaakt. Nee, met die afvalstoffen en die proeven is het nog niet helemaal in orde.

Opdat recht geschiede

Wanneer een Overheidsinstelling wordt verweten tekortkomingen te vertonen, bestaat vrij zeker de kans dat in de beoordeling over de juistheid hiervan allerlei voorstellingen een rol gaan spelen die een doordachte verbetering, vanuit rijp inzicht in het probleem, kunnen bemoeilijken.

Wij doelen hierbij op de verwijten in het boek van dr. Rijkse: „Meningen van gedetineerden over de strafrechtspleging”. Dat deze publikatie een min of meer alarmerend karakter vertoont behoeft geen verwondering, gezien de originele wijze waarop – en hier signaleren wij een groei in de menselijke waardering – aan gedetineerden een mening werd gevraagd. Origineel ja, maar niettemin voor die mens, lijfelijk betrokken in de beoordeelde situatie, geen opgave waarop hij zich met vreugde zal werpen in de overtuiging dat hij zich gaat bezig houden met opwekkende ervaringen.

Er is hier, hoe dan ook, voor het geven van een juist oordeel (waartoe door ons ook gedetineerden in staat worden geacht), altijd een ervaring die beïnvloed wordt door gevoelens van weerstand tegen de instelling die tot taak heeft Recht te spreken over menselijke misdadingen. Het behoeft geen betoog dat de hele disciplinaire geest die rondom de strafrechtspraak de sfeer bepaalt, zowel bij de gedetineerde alsook bij de betrokken ambtenaren, gevoelens kunnen wekken die weinig bijdragen tot een prettige verstandhouding. Het is een geest die ook de ondergrond vormt in de strenge verhouding tussen celbewoner en personeel in de strafgestichten, en die van remmende invloed kan zijn op wederzijds begrip.

In het maatschappelijke leven brengt men waardering op voor een goed functionerend politieapparaat, dat zelfs een belangrijke sociale taak in actieve samenwerking met de burgerij kan zijn toegewezen. De verbanden van sociale betekenis, een waardering voor het nut van elkaars aanwezigheid, zal tussen gedetineerde en bewaker niet bestaan. Wanneer er iets van die aard is dat leidt tot begrip voor elkaars positie, dan kan dit hoogstens zijn op grond van het voorzien van een situatie die in wezen anders had behoren te zijn. Anders voor beiden: de afwezigheid van de overtreder maakt de bewaker overbodig. In hoofdzaak is er sprake van een contact uit tegengestelde belangen. Er ontbreekt

een gemeenschappelijk plan van waaruit iets kan worden ondernomen. Er is geen initiatief, en de gedetineerde verkeert eigenlijk in een bestaan waaraan door de afwezigheid van zelfstandigheid en vrijheid, ook de verantwoordelijkheid geen deel meer heeft, omdat actieve keuze in eigen doen en laten is verdwenen. De verichting van werkzaamheden in deze onvolledige levensomstandigheid heeft dan ook geen groter betekenis dan een bezigheid, die niet met volwaardige arbeid kan worden vergeleken.

Wanneer wij uitgaan van het gegeven dat mens en maatschappij bijeen horen als een geheel, waarin zinvolle arbeid van ieder naar eigen bekwaamheid een levenseis is, zal het ons minder vreemd voorkomen dat daar waar deze voorwaarde ontbreekt, de vorming en het onderhouden van behoorlijke levensomstandigheden uiterst moeilijk is. In de verbetering die hieraan moet worden gegeven, dienen wij er rekening mee te houden dat meer nog door de geaardheid van een systeem van strafrechtspleging dan door persoonlijke willekeur, een geheel ontstaat van gedragingen, dat de uitvoering van zinvolle strafmaatregelen kan bemoeilijken.

In hoeverre onze huidige strafrechtspleging herziening behoeft en op welke punten in het bijzonder, is geen onderwerp dat wij hier hebben te behandelen. Zeker zal na de door dr. Rijkse gepubliceerde gegevens hieraan kritische aandacht worden geschonken. Het lijkt ons daarbij van groot belang waarop de kritiek zal worden gericht. Dit moet zijn op de wortel van het vraagstuk, waarbij hoofdzaken van bijzaken moeten worden onderscheiden. En met vermindering van ongezonde sensatie, waardoor aan wezenlijk menselijke belangen een slechte dienst wordt bewezen.

Wat ons in dit geheel interesseert?

De vraag of men bereid is het probleem van het menselijk tekortschieten te willen zien als een maatschappelijk probleem dat op redelijke wijze tot oplossing moet worden gebracht. Waarbij de moeilijke vraag centraal dient te worden gesteld of wij hebben te straffen opdat Recht geschiede, of uit zucht tot vergelding. Bedachtzaamheid en begrip bij allen die hierbij zijn betrokken – en wie eigenlijk niet? – zal voorwaarde zijn dat die oplossing wordt gevonden waarmee het geheel kan worden gediend.

V.L.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
14e jaargang nr. 24 – 5 december 1959

Pepernoten

De verjaardag van Sinterklaas geeft uw redacteur de moed nu zijn wensen eens te uiten voor wie stout zijn en wie zoet.

Daardoor moet K.A. vervallen, wat niet iedereen verdriet, maar bepaald wel ene pater, die 't zo gaarne voor zich ziet.

Remmerswaal is hij geheten en hij vult zijn blaadje klein, reagerend op een stukje dat vergeten haast zou zijn,

als hij niet met zware woorden doorging met zijn grote strijd ten behoeve van de zeden van zijn roomse heiligheid.

Nu weer heeft de man gelezen wat een drukfout wel vermag, want de Duitse katholieken offerden een groot bedrag,

maar geen drie miljard kon 't wezen, het Bazuintje zei het al, zesendertig met zes nullen was het enig juist getal.

Dat wij toch het eerste schreven heeft de pater zeer verdriet, en zoals wij al vermoedden, het ontging hem zeker niet.

Actieradius, zijn blaadje, schrijft drie volle pagina's over dit bezwarend feitje, want dat werd toch al te dwaas.

Verder construeert de pater, dat wij beledigd zouden zijn over de hervormde actie, 't bekende half-procentfestijn.

Geef de man, o Sinterklaas, toch een hele grote bril, waarmee hij dan goed kan lezen wat de humanist wel wil.

Voorts heeft hij nog te vertellen, dat de paus in 't Vaticaan en niet in de Sint Pieter zetelt, voor 't geval 't u was ontgaan.

Alsof dan het schraal restantje van het heil'ge roomse rijk soms geen Vaticaan mag heten, waarheen nu weer nam de wijk

de beruchte Franz von Papen. Sint, voor die man graag een kruis, maar een heilig, zonder haken, al voelt hij zich bij beide thuis.

En een kruis ook graag voor bladen die zo graag „neutrale” heten, en de plicht te openbaren wat veel lezers nog niet weten:

dat 't onschuldig dekblad dient voor Margriet en Libelles kuren, die als 't oude Panorama, alles uit 't roomse vaatje puren.

En dan Sint nog graag een rode lap voor Elsevier, want dan reageert het beestje als een dolgeworden stier.

Rood hoeft het ook niet te wezen, want in een goed-blauwe krant ziet de Elsevier-redactie ook wel de Moskouse hand.

En voor de Parool-redactie is mijn wens wel wat frivool, maar 'k weet zeker dat Miss Spanje daar wel zorgen kan voor jool.

Met excuses aan John O'Mill voor Bevrijdend Denken die vent uit die uit louter anti-roomseid Leiden, het kruis uit zijn broek heeft laten snijden.

Voor Bruins Slot en 't trouwe Trouw het resultaat van roomse sommen; schenk hem, Sinterklaas, nu gauw 't eerlijk christenhart van Romme,

opdat naar het Duitse voorbeeld christelijke eenheid nú ook in Nederland mag leiden tot één grote C.D.U.

Pas op voor de Volkskrant, Sint, daar zijt gij slechts een uit velen, uw heiligheid, het dient gezegd, zult ge met velen moeten delen.

Alleen bij ons blijft gij de tweede, de echte heilige met de pakjes, want verder hebben we er maar een: Erasmus op onze suikerzakjes.

Voor minister Van Rooyen, Sint, vraag ik u om goede waar, geef hem in 't geheim een cursus: „Spreken in het openbaar”.

Voor De Quay nog graag wat boeken, Shakespeare en ook J. M. Kan, maar dan graag complete werken, daar ontkom je dan niet an.

En dan ook nog graag wat harten, een zoet blauw voor de V.V.D., en een heel fel rood nog voor die jongens van de P.S.P.,

en dan ook nog maar een roze voor de club van E. Vermeer, want als we hem oversloegen ging hij vast weer zeer tekeer.

Stuur wat meer bloot, Sinterklaas, van de Riviera en uit 't paradijs; bespaar toch Urkers en Puttenaren die lange tocht naar 't ver Parijs.

En geef ook wat meer gezonde ontspanning aan die beruchte nozems van Urk, want heus, onder een goede leiding groeien niet allen op tot schurk.

En een beetje meer geld en goede wil voor de jonkies binnen het H.V., voor de voortzetting van hun kritische actie, voor het voortbestaan van de H.J.G.

En vooral, omdat we 't zo gaarne lezen en 't verdwijnen een gemis zou zijn, geld en vooral ook capaciteiten voor 't voortzetten van hun Libertijn.

En voor onszelf, goede Sinterklaas, vragen we maar één enkel ding: dat is het recht op eigen zendtijd voor de Humanistische Luisterkring.

Nog één grote wens en dan maak ik een eind aan 't kreupel gevolg van al mijn dichten, maar Sint, kunt gij nu de groten der aarde eindelijk niet eens hiertoe verplichten:

nooit meer met geweren en kogels te spelen, noch met hun bommen, kleine of grote, en als ze al gooien willen, dat te doen net als uw Pieten, met pepernoten.

Berceuse voor volwassenen

Wanneer de zandman nog eens komt – maar hij komt niet meer – zullen wij slapen gaan en dromen van een droom die niet gedroomd werd

Ach alle mensen slapen goed die de deur op grendel weten

Uit: Paul van Ostayen; Music-hall, Ooievaar 17, Den Haag/Antwerpen (Daamen N.V./De Sikkell), 1955.

Bestaat Sint Nicolaas?

Een nieuwe visie op een oude heilige

„Een leven zonder feesten is als een lange weg zonder pleisterplaatsen.”
Demokritus (460–370 v. Chr.)

Over de functie en de betekenis van feesten als Kerstmis en Pasen is in humanistische kring in de loop der jaren al veel gediscussieerd zonder dat men tot een communis opinio kwam. Het traditioneel-christelijke karakter van deze feestdagen is moeilijk in overeenstemming te brengen met de moderne levensbeschouwelijke visie van de humanist.

Het feit, dat verschillende van deze zgn. christelijke feesten „heidense” achtergronden hebben, verandert hieraan uiteraard niet veel. Toch krijgt het probleem een ander aanzien wanneer wij bij een diepergaand onderzoek bemerken, dat dóór allerlei symboliek en ritueel heen, algemeen-menselijke motieven doorklinken, motieven van vruchtbaarheid, geboorte, geestelijke groei, volwassenheid en dood. Zo is het met Kerstmis, met Pasen, zo is het zelfs ook met het merkwaardige kinderfeest van de bisschop van Myra.

Legenden en verering

Historische gegevens over Nicolaas zijn er slechts weinig. Wij weten, dat hij in de vierde eeuw bisschop van Myra was. Zijn optreden schijnt niet altijd even „heilig” geweest te zijn. Men verhaalt, dat hij op het bekende concilie van Nicea (325) de ketter Arius een kaakslag heeft gegeven. Overigens is zijn levensverhaal overwoekerd met legenden. In de katholieke kerk wordt hij, om de al te onwaarschijnlijke verhalen, in het pantheon van heiligen enigszins op de achtergrond gehouden. In de Grieks-Orthodoxe en de Russische kerk daarentegen was hij steeds één der meest vereerde heiligen.

Op de ikonentoonstelling, welke deze zomer in Utrecht werd gehouden, trof ik verschillende iconen van de wonderdoener Nicolaas aan. Hierbij komen steeds dezelfde bekende scènes terug: de heilige geneest de verlamde hand van een vrouw, hij redt de in nood verkerende schepelingen, hij helpt drie arme meisjes door hun een bruidsschat te schenken. De laatste twee gebeurtenissen maakten hem tot patroon van de zeelui en van ... jonge meisjes. In Rusland is hij niet de heilige, die zoals in het Westen (in navolging van de Germaanse oppergod Wodan!) door de lucht en over de daken gaat, hij is een oude man, die, gekleed als een Russische boer door het land trekt. Hij is de milde gever, die zonder voorbehoud schenkt en helpt. De figuur van deze christelijke heilige herinnert ons aan de woorden van de niet-christen Nietzsche (in zijn „Also sprach Zarathustra”): „Ungemein ist die höchste Tugend und unnützlich, leuchtend ist sie und mild im Glanze: eine schenkende Tugend ist die höchste Tugend”. Deze „Nikola de Barmhartige” is de tegenpool van zijn reisgenoot Sint Elias, de profeet van het Oude Testament, die de arme zondaars straft met strenge straffen, waar en wanneer dit nodig is. De Russische Nicolaas daarentegen is door en door menselijk. Hij is humaan en tolerant en staat klaar om iedereen te helpen, ook „heidenen” en mohammedanen. Zo vertellen ons vele Russische verhalen.

Nikola in Rusland

Er is een legende over Nicolaas, volgens welke hij een arme man een zwaar beladen kar zag voortduwen. Dadelijk schoot de heilige toe om de man te helpen. Hierbij maakte hij zijn

bisschopsgewaad vuil. In de hemel werd hij hierover door Petrus aangesproken, maar Maria kwam tussenbeide en gaf Nicolaas een schoon nieuw homoforion. Geen land kent zoveel legenden over „Nikola de Barmhartige” * als Rusland. Een volk, dat juist deze heilige als zijn belangrijkste patroon koos, getuigt hiermede van zijn verlangen naar gerechtigheid, tolerantie en mededogen, zoals dit verlangen ook spreekt uit het werk van een Tolstoj, een Dostojewsky, een Toergenjew. Dit vormt wel een merkwaardige tegenstelling tot de doctrinaire intolerantie van het Russische communisme. Het is overigens een innerlijke tegenstelling, die ook bij een figuur als Iwan de Verschrikkelijke opvalt, censdeels was hij een mens, die in Nikola de Barmhartige zijn voorbeeld zag, anderdeels een intolerant despoot: „Les extrêmes se touchent”. Zeer vele iconen zijn aan Nicolaas gewijd. Maar ook in de meer moderne Russische schilderkunst is de heilige niet vergeten. Ik denk hierbij bijv. aan het zeer realistische schilderij van Repin (1844–1930), waarop de heilige een executie voorkomt door het zwaard van de beul te grijpen, en aan een beroemd schilderij van Nesterow „Het Heilige Rusland”.

Sinds Italiaanse zeevaarders de relikken van Nicolaas in 1087 uit Myra in Klein-Azië naar Bari in Italië hadden overgebracht, werd hij ook in het Westen steeds meer vereerd. Amsterdam verhief hem zelfs tot stadspatroon. Een veel voorkomend attribuut op afbeeldingen van de heilige is een kuipje met drie kinderen, dat betrekking heeft op het volgende verhaal: Drie scholieren krijgen onderdak bij een herbergier. Wanneer deze bemerkt, dat ze veel geld bij zich hebben vermoordt hij hen en de jongens worden ingemaakt in een vat. Dit wordt door de heilige ontdekt en hij laat het drielat weer tot leven komen.

Sint Nicolaas heeft, evenals zijn Griekse voorganger, de god Mercurius, de eer de patroon van dieven en misdadigers te zijn. In 1933 nog vond men op de arm van een misdadiger in Keulen twee misdadigerstypen getatouerd met de bede er onder: „Heilige Nicolaas, bewaar ons voor de politie en voor de werkinrichting”!

Een psychologische visie

Uiteraard vraagt men zich af welke historische en psychologische achtergronden allerlei Sinterklaasgebruiken hebben.

Het is wel bekend, dat verschillende van deze gebruiken betrekking hebben op oude vruchtbaarheidsriten. Men denke aan het strooien van noten, appels en pepernoten en aan de populariteit van de speculaasvrijers. De roede van Zwarte Piet is eveneens een symbool van vruchtbaarheid. Ook de Germaanse hemelgod Wodan was vergezeld van een knecht, die een roede droeg, de levensroede, welke de vruchtbaarheid bevorderde. Kinderloze ouders bidden de heilige om de kinderzegen.

Prof. A. D. de Groot, hoogleraar in de psychologie, heeft verschillende legenden om Sinterklaas diepgaand onderzocht en geanalyseerd en zijn bevindingen neergelegd in het bijzonder lezenswaardige boek „Sint Nicolaas, patroon van liefde”. In een artikel in het „Tijdschrift voor de Psychologie en haar Grensgebieden” (1947) had de auteur reeds eerder betoogd dat deze christelijke heilige oorspronkelijk officieus patroon is geweest van de kinderzegen en dat dit patronaat ontstaan zou zijn door kerstening van heidense vruchtbaarheidsverering. Hij fundeerde zijn theorie op diepte-psychologische onderzoekingen. De schrijver vond in allerlei legenden om St. Nicolaas bijbetekenissen van

bevruchtungs- en geboortesymboliek: „de verzamelde Sint-Nicolaaslegenden lijken wel een leerboek van sexuele droomsymboliek” (pag. 103). Ook in het vreemde verhaal van de drie scholieren ziet prof. De Groot de symbolische vertolking van bevruchting en geboorte door dood en wedergeboorte (pag. 104). De schrijver geeft een veelzeggende karakteristiek van de heilige: „Kenmerkend voor hem is, dat hij *positief* staat tegenover het *vitale* in de mens. Van het Koninkrijk der Hemelen is bij hem geen sprake, zijn werkteerrein is de aarde, dit leven, hier en nu. Hij voelt mee met de hoogtepunten van vitaal beleven, hij is de redder uit de vitale nood. Hij ziet het menselijk geslacht graag vruchtbaar, kinderrijk en voorspoedig, hij gunt de mens zijn aardse en materiële bevredigingen, hij ziet graag vrijen, feestvieren, smullen, bezit verwerven, winst maken ... Nicolaas staat niet afwijzend maar veeleer welwillend tegenover het menselijke driftleven ... In de pro-vitale trekken van onze Heilige is de heidense oorsprong missschien het meest bewaard gebleven. In de Westerse volkstraditie heeft deze kant van zijn karakter bovendien nieuwe voeding gekregen vanuit oud-Keltische en -Germaanse bronnen. Uitgesproken Christelijk is daarentegen de wijze, waarop hij de drift ten goede leidt in huwelijk en kinderzegen, en vooral het beroep op de verantwoordelijkheid en op het fatsoenlijke geven-en-nemen in het menselijke verkeer ... Van het scherpe dualisme van lichaam tegen geest, van nietswaardig aards leven tegenover het Koninkrijk der Hemelen in het hiernamaals, van het lagere als vijand van het hogere, van natuur tegenover „bovennatuur” ook: van dit alles is bij hem geen sprake. Zeker, hij heeft de Duivel bestreden, maar hij heeft hem niet zozeer gebannen als wel geknecht en getemd. De Boze is hem een trouwe metgezel geworden in de volkstraditie – en heeft zijn boosheid goeddeels verloren! ... Nicolaas is een harmonische, bijna monistische figuur; we vinden althans bij hem een weldadige tempering van het heroïsche dualisme van de strijd bare vroeg-Christelijke leer, die allereerst tot historische taak had het over-libidineuze, over-driftige en aan eigen uitpattingen lijdende antieke heidendom te bedwingen. Daarvoor was het heroïsme van martelaars en het fanatisme van ijveraars nodig. Maar toen die taak in grote trekken volbracht was, en de zege bevochten, toen bestond er juist grote behoefte aan zulke menselijke, „aardse” heiligen als Nicolaas. Zijn vriendelijke, hulpvaardige wezen kon alleen een aangename correctie betekenen op de wel erg krasse eisen van de zuivere leer; eisen, goed voor

Vervolg op pag. 5

Het bevolkingsvraagstuk in Nederland | I. Illusies en mythen

Het moderne humanisme kan, wil het niet steriel worden, de confrontatie met de grote vraagstukken van onze tijd niet ontlopen. Dit betekent niet, dat het voor de vele praktische problemen oplossingen moet aangeven, die alle humanisten zouden kunnen binden, maar wel, dat het een belangrijke bijdrage – en liefst ook een levendige bijdrage – tot de discussie dient te leveren, voor zover het daarmee niet de grenzen overschrijdt van het levensgebied, waarop zijn taak ligt.

Een dergelijke waardevolle bijdrage tot de zo noodzakelijke meningsvorming over een urgent vraagstuk gaf naar mijn mening prof. Fahrenfort op de studieconferentie van 22 maart 1959, georganiseerd door de „S.V.H.G.” en „Socrates”, juist doordat hij – volgens de verslagen in enkele dagbladen en in „Mens en Wereld” – de nadruk legde op de harde feiten en cijfers, die tezamen de ernst van de situatie uitdrukken.* Het schriftelijke debat, dat in ons orgaan (11 april, 9 en 23 mei, 6 en 20 juni 1959) over en naar aanleiding van zijn referaat is gevoerd, toont echter duidelijk aan, dat aan de bescheiden eis van een juiste probleemstelling ook in onze kring niet altijd wordt voldaan.

Integendeel, mr. F. Doeleman bijv. meent een bij uitstek sociaal probleem feitelijk geheel te kunnen trekken in de sfeer van moraliserende bespiegelingen. Om tot zijn kindermoord-visioen te komen, moest hij uitgaan van het bestaan van „vele echtparen, die graag een groot gezin hebben, eenvoudig omdat zij zich daarbij gelukkig voelen” en omdat het „vinden” van „een werkzame ethische norm” onmogelijk is, worden „de voorstanders van het wekken van verantwoordelijkheidsbesef” door hem geproclameerd tot lieden, die „of het probleem niet zien of de realiteit niet erkennen”. Volgens de logica van het betoog van de heer Doeleman moet men zich dan ook niet verontrusten over de onvrijheid van beperking van het kindertal (die zijns inziens bezig is te verdwijnen), maar „over de dreigende onvrijheid der mensen om naar believen kinderen te verwekken”; „de overheden” zouden „door de nood gedwongen kunnen worden tot verbodsbepalingen, die... alleen met onmenselijke sancties kunnen worden gehandhaafd”, d.w.z. door het uitmoorden van de boventallige kinderen.

Op deze manier wordt het probleem feitelijk op zijn kop gezet. Wij hebben in de werkelijkheid te maken met een benauwende bevolkingsgroei in een aantal landen; de heer Doeleman echter windt zich op over „onmenselijke sancties”, die vooralsnog slechts in zijn profetische fantasie bestaan, waarin geen ruimte is voor maatschappelijke, politieke en ideologische veranderingen van een milder en tevens reëler karakter.

Ik ben het met de heer Doeleman eens, dat het sociale probleem van de te sterke bevolkingsgroei niet – of niet afdoende – opgelost kan worden door een beroep op het individuele „verantwoordelijkheidsbesef”, daar hiervoor inderdaad geen norm gegeven kan worden, maar ook en voornamelijk, omdat het handelen der mensen zeker niet in eerste instantie bepaald wordt door een bewust inzicht in wat sociaal wenselijk is. De kern van de fout, die de heer Doeleman

* Ik was ter conferentie niet aanwezig. – Voor literatuur verwijs ik de lezer naar mijn artikel in het oktober-nummer 1959 van „Socialisme en Democratie”, voor meer gegevens naar dit artikel en naar mijn bijdrage in „Vernieuwing”, april 1959. Twee boeken zijn zo belangrijk, dat ik ze hier apart wil vermelden: F. van Heek, *Het geboorte-niveau der Ned. rooms-katholieken*, Leiden 1954, en W. Petersen, *Planned Migration: The Social Determinants of the Dutch-Canadian Movement*, Berkeley en Los Angeles 1955.

hun verwijt, die a.h.w. „preken” i.p.v. maatregelen te willen nemen (een verwijt, dat o.m. prof. Fahrenfort zeker niet treft), moet echter ook op zijn debet worden gebracht: De benadering vanuit het gezichtspunt van de enkeling, wiens onafhankelijke wil de uitsluitende determinant zou zijn, is ongeschikt om het probleem te doen grijpen.

Objectieve factoren

Wij moeten – voordat wij zelfs maar aan een oplossing kunnen denken – de objectieve factoren, die de bevolkingsgroei beïnvloeden, onderzoeken. Het is evident, dat vrijwel nergens ter wereld het geboortecijfer het „natuurlijke” maximum (ongeveer 45 per duizend inwoners) bereikt. In Nederland bijv. bedraagt het voor 1957 „slechts” 21,2 pro mille. Hieruit blijkt, dat reeds op zeer grote schaal „geboorteregeling” wordt toegepast, enerzijds door huwelijksluiting op latere leeftijd dan die der biologische volwassenheid en doordat een aantal mensen niet deelneemt aan de procreatie, anderzijds – en voornamelijk – door bewuste regeling van het kindertal door de echtparen. Bij een sterftecijfer van 7,5 bedraagt over 1957 het geboorte-overschot 13,7 pro mille. Het sterftepercentage is mede daarom zo laag, omdat reeds sinds vele decennien de toeneming der Nederlandse bevolking uitzonderlijk snel verloopt. Het spreekt dus vanzelf, dat een stabilisatie van de bevolking op een bepaald niveau geen daling van het geboortecijfer tot 7,5 pro mille noodzakelijk zou maken.

Intussen is deze constatering in het kader van mijn betoog niet essentieel; waar het op aankomt, is het feit, dat reeds thans op grote schaal (uit uiteenlopende motieven) het kindertal veel lager wordt gehouden dan bij een ongelimiteerde procreatie het geval zou zijn. De oorzaak hiervan is gelegen in de *aanpassing* van het menselijk handelen aan een veelheid van omstandigheden en overwegingen, die zich wijzigen. Ook in Nederland is het geboortecijfer (plm. 1845: 34,4; 1926: 23,8; gemiddelde 1936–1939: 20,3; 1957: 21,2) belangrijk gedaald; het probleem wordt uiteraard veroorzaakt door het te geringe tempo van die daling. Er is dus een onvoldoende aanpassing aan de door de ontwikkeling der medische wetenschap, de verbeterde hygiëne, de gewijzigde economische omstandigheden en ook de veranderde levensopvattingen veroorzaakte situatie. Ten dele andere componenten kunnen worden geconstateerd in het factorcomplex, dat de grote kloof tussen gewenste en feitelijke demografische ontwikkeling in onderontwikkelde gebieden, zoals India, verklaart. Hier is het vooral de plotselinge verbetering van het gezondheidswezen, waardoor een daling in het sterftecijfer bij gelijk blijvend of stijgend geboortecijfer tot een toenemend overschot heeft geleid.

Het lijkt mij gewenst om in het kader van dit artikel verder slechts de Nederlandse situatie tot onderwerp van onderzoek te nemen, waardoor een onvruchtbaar gesprek in de ruimte – en niet alleen in de zin van dr. Roethof, die het perspectief van emigratie naar andere planeten meende te kunnen openen – kan worden vermeden. Ik zal hierbij de vermoedelijke afkeer van de heer Juliard tegen te veel details in mijn „cijfermateriaal” trotseren, maar ik acht ook dit noodzakelijk om het probleem uit de sfeer van de irreële veronderstellingen te halen.

Het Nederlandse raadsel

Binnen de kring der Westeuropese landen neemt Nederland in demografisch opzicht een opmerkelijke uitzonderingspositie in, die moge blijken uit de volgende tabel:

	Bev. 1957 verg. bij 1939 (1939 = 100)	Bevolkingsaanwas in 1957 per 1.000 inwoners	Verhoudings- cijfer (Nederland = 100)
Nederl.	125	13,7	100
België	107	5,1	37
Frankr.	107	6,5	47
Gr. Br.	107	5,0	36
Lux.	105	3,6	26

Dat het hierbij niet om een recent verschijnsel gaat, maar om een zich versterkende tendentie, wordt bewezen door het feit dat in de laatste vijftig jaren van de vorige eeuw de bevolkings-toeneming in Nederland (met 64 procent) reeds meer dan anderhalf maal zo groot was als in de rest van Noord-West-Europa, in de eerste vijftig jaren van de twintigste eeuw niet minder dan drie en een half maal zo groot. Nederland heeft reeds in de jaren dertig de erepalm van het dichtst bevolkte land ter wereld (afgezien van een paar dwergstaatjes) weggedragen en vergroot zijn „voorsprong” nog voortdurend.

Dat uit economisch, sociaal en planologisch oogpunt deze toestand weinig aantrekkelijk is, wordt vrij algemeen door gezaghebbende auteurs erkend. De r.-k. prof. Thurlings geeft toe, dat de optimale bevolkingsdichtheid (het aantal mensen, waarbij een zo groot mogelijke produktie per man wordt verkregen) in de landbouw reeds lang is overschreden. De V.U.-hoogleraar Van Rooijen merkte onlangs op, „dat wij, uit planologisch oogpunt bezien, ver zijn voortgeschreden op de weg naar overbevolking”. De auteurs van een door de dr. Wiardi Beckman Stichting uitgegeven rapport („Bevolkingsgroei en maatschappelijke verantwoordelijkheid”) houden ernstig rekening met de mogelijkheid, dat „de toeneming der bevolking in de toekomst... tot voor ons volk nauwelijks aanvaardbare gevolgen zal kunnen leiden”.

Het is dus duidelijk, dat er specifiek Nederlandse factoren zijn, die ons hoge (te hoge) geboortecijfer veroorzaken en de vergelijking met andere Westeuropese landen, waar men toch waarlijk niet op weg is naar de door de heer Doeleman voorspelde moderne versie van een barbaarse kindermoord, toont onmiskenbare en essentiële verschillen in huwelijkspraktijk aan. Van die factoren acht ik de belangrijkste het niet in voldoende mate doordringen van een bij verstedelijking en industrialisatie normaliter optredende levensstijl, hetgeen weer samenhangt met een op allerlei wijzen in stand gehouden mentaliteit van een aantal groepen, voornamelijk de rooms-katholieken.

Kerkleer en geluk

Het is een opmerkelijk feit, dat in ons land de „verstedelijking” niet in dezelfde mate als in de ons omringende landen gepaard is gegaan met een wijziging van de traditionalistische levensopvatting in een meer rationele. Hierdoor moet ook het betrekkelijk geringe effect, dat de industrialisatie op de demografische ontwikkeling heeft, worden verklaard; daarbij komt de bewuste voorkeur, die aan de dag gelegd wordt voor industrie-vestigingen in kleinere gemeenten, waar de greep van de traditionele geestelijke machten en invloeden natuurlijk sterker is dan in de grote steden. Hier blijken bijv. Brabantse arbeiders zeer ontvankelijk te zijn voor geloofsafval of althans een mate van verzwakking van de bereidheid tot naleving van rigoureuze geloofsnormen, die bevorderlijk is voor een daling van het geboortenniveau in hun groep.

Hoe belangrijk de godsdienstofactor is, blijkt uit de statistische gegevens, waarover wij beschikken. In de Brabantse Peel „ligt de huwelijksvruchtbaarheid niet minder dan 81,5 procent

hoger dan die van het [economisch en sociaal ermee te vergelijken] Drentse plateau"; aldus prof. F. van Heek in zijn boek over „Het geboorte-niveau der Nederlandse rooms-katholieken". Helaas houdt het geloof in een geleidelijk naar elkaar toegroeien van de „levenspraktijk" der aanhangers van verschillende religies, dat nog altijd als een pleister op de wonde van het pijnlijke inzicht wordt gelegd door diegenen, die elke duidelijke stellingname inzake het bevolkingsprobleem schuwen, tegenover de meest recente gegevens niet stand. Uit deze laatste blijkt immers, dat het aantal geboorten in de twee bij uitstek r.-k. provincies in de jaren 1951 tot en met 1955 aanmerkelijk groter, in Nederland als geheel daarentegen kleiner was in de jaren 1946 tot en met 1950. De volkstelling van 1947 toonde aan, dat het geboorte-niveau der r.-k. zeer veel hoger lag dan dat der andere levensbeschouwelijke groepen. Wanneer wij het r.-k. op 100 stellen, dan zijn de verhoudingscijfers voor de hervormden en de buitenkerkelijken resp. 69 en 61 en dat voor de gereformeerden 88. Onze protestantse landgenoten bevinden zich bovendien in een geestelijk aanpassingsproces, dat misschien bij de meer orthodoxen nog stroef verloopt, maar in elk geval op gang is. De r.-k. kerk heeft zich de weg naar de enig efficiënte wijze van bewuste geboorteregeling, nl. door het toestaan van het gebruik van anti-

conceptionele middelen, door haar dogma versperd en het is dus ook daarom evident, dat haar getrouwe lidmaten – als collectiviteit genomen – de „hoofdschuldigen" aan de abnormale demografische toestand zijn.

Deze toestand wordt door sommige r.-k. bevreurd, zonder dat zij – als r.-k. – verder kunnen gaan dan het prediken van de (als essentiële bijdrage tot een oplossing volkomen ontoereikende, want ondoelmatige) „periodieke onthouding" of de (natuurlijk slechts individueel, nooit massaal effectieve) „algehele onthouding". Andere r.-k. daarentegen zijn met prof. A. J. van Leeuwen SJ van mening, dat „vanwege de ontkerstende en materialistische levensinstelling van een groot deel van ons volk... het algemeen zedelijke welzijn zeer nadrukkelijk eist met het aanvoeren van motieven die geboortebeperving stimuleren... uiterst voorzichtig te zijn."

Ik hoop in dit eerste deel van mijn artikel te hebben aangetoond, dat althans bepaalde objectief vast te stellen factoren, sociologisch gezien, invloed hebben op de grootte van het kindertal, waarbij zich mensen uit verschillende (met name ideologische) groepen „gelukkig voelen" – om mr. Doeleman nog een keer te citeren. Ik beweer zelfs, dat dit „geluk" in zeer veel gevallen het vermijden van „ongeluk" is, nl. de „staat van doodzonde", waarin de r.-k. verkeert, die de seksuele moraalregels van de kerk over-

De Humanistische Luisterkring

telde op 28 november 1959:

22.616 leden.

Was u, uw buurman, uw vriend

daar ook al bij?

treedt. Een betrekkelijk geringe verschuiving in de gehuldigde waarden kan een omslag ten gevolge hebben, waardoor bijv. het welzijn van de vrouw, materiële welstandsverlangens of andere „egoïstische" motieven gaan prevaleren boven het „geluk", dat het opvolgen van de kerkelijke voorschriften verschaft.

In het tweede deel van dit artikel wil ik nader ingaan op de vraag, in hoeverre de werking der hier genoemde objectieve factoren in Nederland is en kan worden beïnvloed. F. Kool

Vervolg van pag. 3

martelaars en heiligen, maar te zwaar voor normale mensen ..."

Wanneer wij de beschouwingen van prof. De Groot op de voet volgen dan moeten wij tot de conclusie komen, dat de heilige van Myra wel een merkwaardige positie bekleedt in het katholieke en oosters-orthodoxe pantheon. Het ascetisch karakter van zovele andere heiligen is hem immers vreemd. Sterker nog, allerlei legenden om zijn leven blijken bij analyse een erotisch karakter te hebben en de tegenstelling erotiek-religie **, welke zo kenmerkend was voor het christendom, schijnt hier doorbroken.

Geven en nemen

De beschouwingen over de betekenis van deze merkwaardige heilige brengen de schrijver tot een nieuwe visie op het probleem van het menselijk geluk. St. Nicolaas is de schenker, oorspronkelijk de vruchtbaarheidsheilige, de levensschenker. Maar waar hij ons overlaadt met zijn goede gaven, plaatst hij ons tegelijk tegenover de vraag van het geven-en-nemen. In het menselijk verkeer zijn wij gevers en nemers. De heilige, de altruïst, geeft alleen, de absolute egoïst neemt alleen. Ergens tussen deze uitersten bevinden wij, doorsnee-mensen, ons. Prof. De Groot zegt hierover veel, dat ons aan de vooravond van het grote kinderfeest tot nadenken stemt: „Alleen wie zichzelf kan geven, is ontvankelijk voor vreugde en genot, die boven de streling der zinnen uitgaan; alleen wie de blijdschap van het krijgen, van het „beschonken worden" verstaat, kan zelf uit de volheid des harten geven ... Bij de geluksrover à la Don Juan of bij de gierige Hochstapler is het nemen-op-zichzelf een wreed spel en de zelfzucht een onverzadigbare hartstocht geworden, een kanker van de ziel. Kortom, dit is werkelijk een kolossaal probleem. Alle mensen worden er voor gesteld, maar slechts betrekkelijk weinigen vinden een harmonieuze oplossing. Niet alleen de egoïst heeft gefaald, maar ook de altruïst, die van louter idealisme niet meer genieten kan, de philister, de burger die niet durft en ieder die op de een of andere wijze verward is. Voor de oplossing zijn geen regels, moraalregels zo min als andere, te geven ... Het dichterwoord, dat zo dikwijls een meer pregnante expressie weet te vinden, kan misschien ook hier helpen.

Wat Nicolaas representeert, dat is in de woorden van Jan Greshoff:

Dat heerlijk hartsverlangen om te delen.

Delen is immers meer dan uitdelen: het is geven-en-nemen beide, en het is ook zich voegen en deel-hebben in een groter verband. Als dit vanuit een „heerlijk hartsverlangen" geschiedt, in liefde, in wezenlijke verbondenheid, dan is het inderdaad:

„De vlam die alles zuiver brandt".

Tot zover prof. De Groot. Er zou over zijn conclusies nog veel te zeggen zijn. Ik moet mij beperken. Een aantal opmerkelijke beschouwingen over de plaats van het Sinterklaasfeest in de opvoeding mogen hier echter niet onvermeld blijven.

Sint Nicolaas als kinderfeest

De schrijver vraagt zich af of dit feest in onze tijd nog levensvatbaarheid heeft. Zijn antwoord is bevestigend, maar tegelijk geeft hij enkele waarschuwingen van pedagogische aard. Prof. De Groot verzet zich tegen de neiging (een neiging, die zeker ook in humanistische kring bestaat) om de kinderen een gerationaliseerd Sinterklaasverhaal voor te zetten, waaruit al het „absurde" en „onlogische" is weggenomen: „Daar wordt niets mee gewonnen en veel mee verloren en wel onder andere de charme van het wonderbaarlijke en symbolisch zinvolle". Wij volwassenen leggen bij het probleem: „moeten we zeggen, dat Sinterklaas wel of niet bestaat?" vaak criteria aan, die van dezelfde ernst doortrokken zijn als bij vragen als „Bestaat er een persoonlijk God en een hiernamaals?" Maar de kleuter is aan dergelijke onderscheidingen – bestaan of niet bestaan – nog lang niet toe. Hoofdzak is, dat sprookjesgestalten, feeën en kabouters en Sinterklaas als psychische realiteit in zijn beleavingswereld bestaan. Prof. De Groot komt hierbij uiteraard in botsing met de opvattingen van Maria Montessori, die zich duidelijk uitgesproken heeft tegen Sinterklazen, Kerstmannen en dergelijke volkssprookjes. Het is de moeite waard het kritische betoog van prof. De Groot te volgen. Hij laat zich bij zijn visie geheel leiden door de moderne diepte-psychologische opvattingen.

Helaas kan ik hier onmogelijk de uiteenzettingen van de auteur geheel weergeven. Daarom tot slot nog enkele citaten, die m.i. de kern raken:

„... De werkelijke moeilijkheid voor de opgroeiende mens is niet: te begrijpen wat er verstandelijk te weten valt, maar veeleer: te verwerken wat er emotioneel te beleven valt ..."

... De kleutertijd is in veeel opzichten belangrijk voor de ontwikkeling van de persoonlijkheid. Eén daarvan is dit, dat de wereld van spel, fantasie, sprookjes en Sinterklaas, als die werkelijk haar kans krijgt, een innerlijke verrijking voor het hele leven kan geven. Vaak kan men aan de harmonie en weldenkendheid van de volwassene nog de goede, gelukkige jeugd herkennen: geluk-gekend-hebben lijkt wel een persoonlijkheidseigenschap te worden, alsof men steeds een principieel vertrouwen heeft, dat een terug naar het geluk mogelijk is. Welnu, het beste kleutermilieu – getuige de dankbaarste volwassenen – vinden we daar, waar niet alleen werkelijke gezinsliefde heerst, de eerste voorwaarde natuurlijk, maar waar ook deze levensvoorbereiding in ere is; waar sprookjes worden gelezen en geleefd, en waar het heilige, kinderlijke en wonderbaarlijke Sinterklaasfeest door ouders en kinderen tezamen wordt gevierd.

... Wie om de symbolische boventonen des te meer van de Sinterklaas-folklore houdt, heeft heel wat gewonnen – niet alleen wat Sint Nicolaas betreft.

... Hij begrijpt, dat niet voor niets de liefde, ofschoon onderscheiden in geslachtelijke, familiale, sociale en religieuze zin, toch steeds dezelfde naam draagt. Voor hem zal Sint Nicolaas kunnen zijn: *patroon van liefde* – in alle betekenissen van dit woord." P. Krug

* Vgl. o.m. A. Remizow: „Nikola de Barmhartige". Uitg. Nederlandsche Uitgeversmij. Leiden. 1948.

** Het is vooral Nietzsche geweest, die de krampachtige houding van het christendom en de kerken ten opzichte van de erotiek heeft geheld. In dit verband wijs ik nog op het merkwaardige boek van de cultuurfilosof Walter Schubart, getiteld „Erotiek en religie", waarin hij deze krampachtigheid en het ascetisme veroordeelt en zelfs meent, dat er een nauw verband tussen erotiek en religie bestaat, dit in tegenstelling tot Nietzsche.

Van over de grenzen | Lolita en de betrekkelijkheid van morele normen

Het boek *Lolita* van Vladimir Nabokov heeft in Engeland de pennen hevig in beroering gebracht, veel meer dan in ons land. De schrijver, een Russische emigrant, die tegenwoordig in Amerika woont en die al eerder naam had gemaakt met zijn romans, geeft in dit boek een episode weer uit het leven van een man met een seksuele afwijking. Hij voelt zich n.l. bijzonder aangetrokken tot meisjes tussen ongeveer 11 en 14 jaar. Nijfijnen noemt hij ze. De geschiedenis met de nimfijn Lolita, waaraan deze man tenslotte te gronde gaat, vormt het hoofdthema van dit boek. Is dat boek pornografie of niet, dat is de vraag die de gemoederen bij onze overzeese burens hevig heeft bewogen.

Wij onthouden ons van commentaar op dit boek, want we zijn geen romanrecensent. Maar we wilden u even vertellen dat ook van humanistische zijde in Engeland aan de discussie is deelgenomen. The Humanist, het blad van de Rationalist Press Association, geeft in zijn novembernummer een beschouwing over *Lolita*, van de hand van C. G. L. Cann.

De schrijver van dit artikel spreekt het vertrouwen uit, dat *Lolita* onder de nieuwe wet op de pornografie, die op 1 november j.l. in werking is getreden nu rustig zal kunnen verschijnen. Hij is n.l. van oordeel dat *Lolita* een bijzonder goed boek is, zonder een zweem van pornografie. Wie *Lolita* veroordeelt als pornografie, kan met een schijn van waarheid, maar met een wezenlijke ondergrond van huichelachtigheid even goed zeggen dat Shakespeare's Hamlet een stuk is van „louter bloedschande, echtbreuk en moord”, aldus de heer Cann.

Cultuurstudie en moraal

The Ethical Outlook, het blad van de American Ethical Union geeft in zijn september-oktobernummer een interessante beschouwing van Adolph S. Tomars over de vraag of de studie van vreemde culturen de moraal doet verslappen.

Vanaf Socrates tot heden zijn leraren ervan beschuldigd, dat zij de moraal van de jeugd ondermijnen, zegt de schrijver. Vooral de docenten in de sociologie, de anthropologie en de sociale psychologie hebben tegenwoordig deze verwijten te verduren. Hun onderwijs brengt nu eenmaal mee, dat de studenten een inzicht wordt gegeven in de betrekkelijkheid van onze normen. Maar betekent dit nu, dat aan de student geleerd wordt dat de ene norm even goed is als de andere en dat het er eigenlijk helemaal niet toe doet welke norm men toepast? Als dat zo was, zou dit zeker een ondermijning van het normbesef betekenen. Maar dat is niet zo.

Ook al erkennen wij de betrekkelijkheid van onze normen en waarden, daarom verliezen deze hun geldigheid nog niet. De schrijver geeft een voorbeeld. Een Amerikaan die de vrijheid en de democratie zeer hoog aanslaat, kan er tegelijk van overtuigd zijn, dat hij, als hij in Rusland zou zijn opgevoed, een even overtuigd communist zou zijn geweest als hij nu democraat is. Maar dat betekent niet, dat het die Amerikaan nu voortaan onverschillig laat of in Amerika het communisme dan wel de democratie heerst.

Situatie bepalend

In werkelijkheid, aldus Tomars, leven wij in onze gecompliceerde maatschappij allemaal in verschillende kringen tegelijk, die alle hun eigen normstelsel hebben. En we passen die verschil-

lende, vaak soms tegenstrijdige normen toe, al naar mate we in de ene dan wel in de andere kring vertoeven en zonder dat we het gevoel hebben dat die normen waardeloos zouden zijn. Voorbeeld: Een jongedame gaat in een drukke stadsbus naar het strand. De wind waait door die bus en doet haar rokken omhoog waaieren. Onmiddellijk zal ze, enigszins van haar stuk gebracht, haar rokjes naar beneden houden. Maar diezelfde jongedame zal, aan het eind van haar rit gekomen, zich op het strand begeven met veel meer bloot dan in die bus maar met mogelijkheid te bespeuren is geweest en zonder zich ook maar een ogenblik verlegen te voelen of het idee te hebben dat ze zich niet behoorlijk gedraagt.

Begrip voor de betrekkelijkheid van onze normen maakt ons innerlijk rijker, verdraagzamer ook, maar doet ons die normen niet verliezen. *Mr. H. Singer-Dikker*

Verbeelding en historie

In de serie Neerlandica Trajectina verscheen bij de uitgeverij *Van Gorcum & Co.* te Assen de studie *Verbeelding en Historie* van Dr. W. Drop, een werk dat oorspronkelijk als dissertatie geschreven werd, doch dat terecht van voldoende algemeen belang geacht werd om in de handel te worden gebracht. Het gaat hier namelijk om een voorlopige samenvatting van het verschijnsel historische roman, zoals dit zich gedurende de 19e eeuw voordeed in onze literatuur. Aanvankelijk was het vooral de invloed van Walter Scott, die de stroom van historische modelectuur ten gevolge had, bij ons zowel als elders; later ontwikkelde het genre zich langs andere wegen. Hoe dit zij, ieder herinnert zich de thans wat wijdlopie geworden boeken van Jacob van Lennep, J. F. Oltmans (De schaapherder!) etc.

Het aantal schrijvers dat zich in onze 19e eeuw met de historische roman heeft beziggehouden is nog heel wat groter dan het boek van Dr. Drop zou doen vermoeden. Het begint, afgezien van Daalberg en Loosjes, inderdaad met *De schildknaap* van M. J. de Neufville (1829), maar wanneer in 1896 Van Schendel en Van Oordt resp. met *Drogon* en *Irmenlo* debuten, dan is de stroom ononderbroken blijven doorgaan, hoe geheel anders met name Van Schendel mocht zijn. Indien de auteur voor de laatste periode een groter aantal derderangs werken in zijn onderzoek had betrokken, dan was deze continuïteit duidelijker uitgekomen.

Om zijn stof overzichtelijker te maken heeft

Dr. Drop de romans onderverdeeld in vier afdelingen: avonturenromans, in de historie ingepaste romans (dit is eigenlijk meer geromantiseerde historie), ideeënromans en psychologische romans. Als werkmethode is dit natuurlijk geoorloofd, maar de werkelijkheid laat zich minder gemakkelijk in vakjes verdelen. De meeste werken van mevrouw Bosboom passen zelfs in alle vier. In elk geval komt de schrijver tot het resultaat, dat het avontuurlijke type op den duur terrein verliest, hetgeen zo verwonderlijk niet is: langzamerhand weet men het wel, hoe dergelijke histories zich gaan ontwikkelen: men denke maar eens aan onze altijd weer gelijksoortige avonturen van Paul Vlaanderen. Bij de historische roman ziet men, dat de aandacht zich in later tijd meer op de mens gaat concentreren, al is niet elke schrijver een even goed psycholoog als mevrouw Bosboom dat was.

Een 25 historische romans heeft de auteur geanalyseerd; dat hij dit steeds volgens eenzelfde schema gedaan heeft geeft aan zijn studie wel degelijk schools, maar geen erg afwisselend karakter. Over het algemeen echter voldoen zijn beschouwingen goed. Dat hij van de tiendelige Leicester-cyclus de inhoud maar niet uitvoerig naverteld heeft, zij hem vergeven.

Een inleiding over de roman in het algemeen, gezien in internationaal verband, gaat vooraf. Alles bijeen een verhelderend werk, dat voor verdere studie goede diensten kan bewijzen.

G. W. H.

Prof. C. A. Mennicke overleden

Juist te laat om er in het vorige nummer van Mens en Wereld nog melding van te kunnen maken, ontvingen wij het bericht dat prof. dr. C. A. Mennicke in Frankfort was overleden.

Met Mennicke is een ook voor Nederland zeer belangrijke persoonlijkheid heengegaan. In Duitsland voerde zijn godsdienstige roeping – hij was van huis uit theoloog – hem na de eerste wereldoorlog naar een mijnwerkersdorp om er pastorale arbeid te verrichten; later werd hij te Berlijn leider van de Hochschule für Politik, een functie die hij in 1930 voor het hoogleraarsambt in de sociale pedagogiek te Frankfort verwisselde. Zodra in 1933 de nationaal-socialisten aan de macht kwamen, werd hij ontslagen. Hij week uit naar Nederland, dat hij vroeger al als student in Utrecht had leren kennen en werd privaats-docent in de sociale pedagogiek aan de

Amsterdamse Universiteit tot hij in 1935 benoemd werd als directeur van de Internationale School voor Wijsbegeerte. In 1941 arresteerden de Duitsers hem en de jaren die volgden brachten hem in verschillende concentratiekampen. Na de bevrijding vatte hij zijn werk in Amersfoort weer op tot hij in 1952 aan de Universiteit te Frankfort werd herbenoemd.

Nog zeer onlangs vroegen wij hem zijn voordracht over de existentiële filosofie in Mens en Wereld te mogen afdrucken. Prompt volgde zijn toestemming waaraan hij de opmerking verbond zich over iedere samenwerking met het Humanistisch Verbond zeer te verheugen. „Ik heb het heel druk”, zo schreef hij, „en kom weinig meer tot schrijven. Maar als u een dringende wens hebt, zal ik die graag vervullen.” De dood heeft die toezegging achterhaald....

Wordend Europa

De institutionele verschijnselen, die vermoedelijk een begin van het nieuwe Federale Europa zullen zijn, blijken zich voor te doen in twee verschillende gestalten.

De eerste kenmerkt zich door een vrijwel „volledig” Europees gebied, dus door geografische uitgebreidheid, doch vertoont nauwelijks enig federaal aspect; dit is het Europa van de Raad van Europa, waarin vijftien staten zijn vertegenwoordigd, en van de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking (OEES), waaraan achttien staten deelnemen.

De tweede is geografisch beperkt tot slechts zes staten, dus zo gering van omvang dat men deze instelling wel eens verwijt zich ten onrechte „europees” te noemen, doch bezit door het supranationale karakter duidelijke federale kenmerken; dit is het Europa van drie Gemeenschappen.

Men zou het dus zo kunnen zien: het federale element is reeds aanwezig in de kiem van het Kleine Europa van de Zes, terwijl de omvang van het volwassen Europa zich reeds aftekent in het Grote Europa van de Vijftien en de Achttien*. Langs twee wegen en zelfs langs beide wegen kan de Europese Federatie dus tot stand komen.

Het Grote Europa van de achttien landen der OEES beoogt niet meer dan economische samenwerking, doch omvat geheel Europa behalve het ijzeren gordijn, behalve Zuidslavië. Drie van deze staten zijn niet aangesloten bij de Raad van Europa. De afzijdigheid van Portugal en Spanje moet worden toegeschreven aan het dictatoriaal régime van deze landen, dat geen beletsel behoeft te zijn voor economische samenwerking, doch toelating tot het democratisch overleg in de Raad van Europa uitsluit; het ontbreken van Zwitserland in de Raad is een gevolg van de ver doorgevoerde neutraliteitspolitiek van dit land. Wat de overige vijftien staten betreft, zouden de Raad van Europa en de OEES elkaar voortreffelijk kunnen aanvullen, indien — zoals wel eens is gesuggereerd — de Raad van Europa zou worden gemaakt tot een parlement met wetgevende en controlerende bevoegdheid ten opzichte van de executieve Raad van de OEES.

Daarmede zou nog geen politieke Europese Federatie zijn gevormd, doch men zou dit doel wat nader zijn gekomen.

Drie Gemeenschappen

Het Kleine Europa van de zes landen, die tevens zowel vertegenwoordigd zijn in de Raad van Europa alsook aangesloten zijn bij de OEES, kent drie Gemeenschappen. Men heeft de ingewikkeldheid van deze drievoudige binding al wat verminderd door de Gemeenschappelijke Vergadering van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal te herscheppen tot een EUROPEES PARLEMENT, dat tevens het parlementaire orgaan werd van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom), en door één Europees Hof van Justitie voor de drie Gemeenschappen in te stellen; daar bij elk van de Gemeenschappen nog een Raad van (nationale) Ministers van

Economische Zaken bestaat, met vrij grote bevoegdheden, is dit orgaan al uiteraard hetzelfde college bij elke Gemeenschap. De Uitvoerende Machten zijn echter gescheiden, zodat de EGKS haar Hoge Autoriteit heeft, de EEG haar Europese Commissie en Euratom ook haar Europese Commissie, terwijl elke Gemeenschap bovendien aan een ander Verdrag is gebonden.

De Europese integratie kan dus bereikt worden door supranationalisering van het Grote Europa en door uitbreiding van het Kleine Europa, terwijl bovendien de louter economische functie zou moeten worden verbreed tot een algemeen politieke taak, waarvoor wellicht in de Raad van Europa een begin gereed ligt. In onze vorige verhandeling wezen wij al op de noodzaak om een oplossing te vinden voor het economische conflict, dat in de boezem der OEES is gerezen tussen de Zes van de Gemeenschappen en de overige Twaalf (toen nog Elf). Na het mislukken van de besprekingen in het Comité-Maudling over de Vrijhandelszone hebben Griekenland, Turkije en — naar bericht werd — Tunesië gevraagd om associatie met de EEG, terwijl Denemarken, het Verenigd Koninkrijk, Noorwegen, Oostenrijk, Portugal, Zweden en Zwitserland onlangs te Stockholm besloten tot vorming van een „kleine vrijhandelszone” en zodoende een Europa van de Zeven in het leven roepen. De associatie van Griekenland en Turkije en eventueel Tunesië betekent geen lidmaatschap van de EEG, doch een binding, die deze landen enige voordelen biedt, welke op den duur wellicht tot toetreding zou kunnen leiden. In hoeverre de „kleine vrijhandelszone” een samengaan in economisch opzicht met de EEG zal opleveren, zal voornamelijk afhangen van de mate, waarin overeenstemming wordt bereikt over het buitentarief. Ierland, Spanje en IJsland namen nog geen beslissing.

Aandacht gevraagd

Inmiddels gaat de parlementaire vertegenwoordiging in de Europese organen de aandacht vragen van een leider.

Het Statuut van de Raad van Europa bepaalt, dat elke deelnemende staat zijn vertegenwoordigers aanwees volgens een door elke staat zelf te bepalen procedure. Het algemene — en ook door Nederland gevolgd — gebruik werd, dat de nationale volksvertegenwoordiging uit haar midden leden afvaardigde naar Straatsburg. Hoewel het Verdrag tot oprichting van de EGKS naast aanwijzing door de nationale parlementen ook aanwijzing door rechtstreekse algemene verkiezingen mogelijk maakte, heeft men tot nu toe voor de samenstelling van het Kolen- en Staal-parlement dezelfde methode gevolgd als voor de Raad van Europa gebruikelijk was geworden. De Verdragen tot oprichting van de EEG en van Euratom bevatten echter naast de bepaling, dat de nationale parlementen uit hun midden leden afvaardigen naar het Europese Parlement, een uitdrukkelijk voorschrift dat dit Europese Parlement een ontwerp maakt voor het houden van rechtstreekse algemene verkiezingen.

Er worden thans ernstige voorbereidingen getroffen om zulke rechtstreekse verkiezingen mogelijk te maken en de Europese Beweging in Nederland heeft op 7 november jl. al een congres aan dit electorale novum gewijd.

Dit betekent, dat ook de Nederlandse staatsburger zich zal moeten gaan bezig houden met zijn keuze van afgevaardigden voor het Europese Parlement en zich derhalve een opinie zal moeten vormen van wat hij de juiste politiek voor Europa acht. Voor de Humanist zal dit een zaak van overwegend belang worden, omdat het hierbij niet zozeer gaat — als in de nationale politiek — om het onderhouden van de democratische traditie, doch om het vestigen van een democratie in Europa. Dat hierbij de fundamentele levensovertuiging van de kiezer beslissend is, behoeft geen betoog.

Mr. F. Doeleman

Over Boris Pasternak

In „M. en W.” heeft P. Krug over Pasternak geschreven, dat hij het „waagde het levensklimaat in een totalitaire staat onbarmhartig te analyseren en te kritiseren.” Gaat Pasternaks kritiek echter niet nog een beetje verder?

De Rusland-kenner Klaus Mehnert, op wiens boek „Der Sowjetwensch” (Deutsche Verlagssunstult, Stuttgart) ik in dit blad nog terugkom, schrijft, dat de Russen zo woedend op „Dokter Zhivago” reageerden, „niet omdat de roman anti-bolsjewistisch zou zijn (*hij is het niet** maar omdat hij volkomen apolitiek is. Zijn centrale boodschap luidt: op de menselijke ziel komt het aan, niet op de uiterlijke gebeurtenissen. Zijn scheppingen blikken van zulk een hoge uitkijkplaats op de bedrijvigheid van de geschiedenis neer, dat deze hem nietig en belangeloos toeschijnt. Zij stellen zich niet tegen de revolutie, maar zij identificeren zich niet met haar.” Tegen het einde van het boek zegt Lara, Zhivago's geliefde aan zijn baar: „Het raadsel van het leven, het raadsel van de dood, de betovering van het genie, de betovering van de naaktheid — dit alles hebben wij begrepen. Wat echter de kleine zaken van de wereld betreft, als b.v. de omvorming van de aarde, wij moeten erkennen, dat zij niet onze taak zijn.”

Het is dus niet toelaatbaar om Pasternak voor het karretje van anders ingestelde staten en economie te spannen.

Merkwaardig is ook in dit verband wat Mehnert vertelt van het eerste sowjetrussische literaire congres, dat hij in 1934 heeft bijgewoond. Het geestelijke hoogtepunt van dit congres was de rede van de toen nog leidinggevende partij-ideoloog Bocharin, „die in zijn referaat over lyriek de heersende tendenz bestreed om de literatuur tot een simpele functie van de politiek en de economie te maken.” Hij verdedigde betrekkelijk zelfstandige „artistieke maatstaven” en bestreed het rythmische samenvoegen van politieke strijdlezingen.” „Een echte dichter daarentegen was (volgens Bocharin) de — exclusieve en toentertijd slechts weinigen bekende lyricus Boris Pasternak.”

J. B. Meijer

* cursivering van J. B. M.

Lezingen voor de radio

6 dec., 9.45 uur (VARA) — Dr. J. P. van Praag: „Bunsels vangen”.

13 dec., 9.45 uur (VARA) — Mr. S. Pragano: „Het Humanisme van Zamenhof”.

20 dec., 9.45 uur (VARA) — Prof. Dr. G. Stuijveling: „Uit Humanistisch oogpunt”.

27 dec., 9.45 uur (VARA) — Dr. J. C. Brandt Corstius: „40.000 km liefde”.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris:

H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4, telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:

Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van het Humanistisch Verbond f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0.30,

Kerstfeest op de Ark

In de week van 24 december t/m 30 december wordt er een kerstkamp gehouden in „De Ark”.

De prijs bedraagt f 42.—. Aanvang donderdag 24 december 18.00 uur (met diner) t/m woensdag 30 december (na de lunch).

Ook is het mogelijk in te schrijven voor de periode van 24 december 18.00 uur t/m zondag 27 december (na diner). Prijs f 22.—.

Aanmelding „De Ark” - Belvédèrelaan 14, Nunspeet. Tel. 03412-2404.

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging.

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE en wat daarmee samenhangt, wendt U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van onze dochter

Birgitta

M. Montanus-Bakker
A. Montanus

Nunspeet, 15 nov. 1959
De Ark, Belvédèrelaan 14

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN
Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam
Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,— per jaar

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur,
wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper,
Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van
Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

Zij, die zich nu abonneren voor 1960 door overschrijving van f 7,50 resp. f 6,— op postrekening 58 22 93 t.n.v. „Humanistische Stichting Socrates” ontvangen alle nog in 1959 verschijnende nummers gratis. Op strookje te vermelden „Nieuw abonné 1960”.

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

INDEX-BENADERINGS-POLIS

Inlichtingen omtrent deze nieuwe vorm van levensverzekering, gebaseerd op kosten van levensonderhoud, worden verstrekt door de erkende Assurantietussenpersonen en de

N.V. Levensverzekering-Mij „AURORA”

Opgericht 1887

HERENGRACHT 62 - AMSTERDAM

Kalender 1960

Heden verscheen de praktische en mooie H.V. Kalender voor het jaar 1960.

Deze kalender is voor de prijs van f 2,50 per stuk verkrijgbaar bij

Het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond,
Oudegracht 152, Utrecht - Postgiro 304960.